

İki Dillilik, Zazaca-Türkçe İki Dilli Akademisyenlerde Dil Kullanımı ve Tercihler

(Bilingualism, Zazaki-Turkish Bilingual Academicians Language Use and Preferences)

Ahmet KESMEZ¹

Özet

Bu çalışma Bingöl Üniversitesindeki Zazaca-Türkçeyi kullanan iki dilli akademisyenlerin dil kullanımlarını ve öncelikli dil tercihlerini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Çalışmaya çeşitli bölümlerde çalışan veya (İlahiyat, Türk Dili ve Edebiyatı, Kürtçe, Zazaca, Sosyoloji vb.) lisansüstü eğitim yapmakta olan 25-40 yaş arasında olan 20 akademisyen (15 erkek, 5 bayan) katılmıştır. Araştırma verileri, akademisyenlerle yapılan yapılandırılmış görüşme formları kullanılarak elde edilmiştir. Araştırma sonunda katılımcıların yakın çevreleriyle (anne, baba, kardeşler, büyük anne ve büyük baba) olan iletişimlerinde genellikle Zazacayı tercih ettikleri, Türkçeyi ise genellikle uzak çevreleri (iş arkadaşları, diğer arkadaşlar, komşular ve akrabalar) ile olan iletişimde kullandıkları belirlenmiştir. Ayrıca katılımcıların belirli aktiviteler (müzik dinlerken, TV izlerken, spor yaparken vb.) esnasında Zazacayı çok az kullandıkları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İki Dillilik, Kürtçe, Türkçe, Dil kullanımı, Dil tercihleri

Abstract

This study is conducted to determine the primary language use and preferences of Zazaki-Turkish bilingual academicians in Bingöl University. 20 aca-

1 * Okutman. Bingöl Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu, akemesz@bingol.edu.tr

demicians (15 male, 5 female) between the ages of 25-40 studying at different departments or doing their postgraduate studies in various fields (Theology, Turkish Language and Literature, Kurdish, Zazaki, Sociology, etc.) participated in this study. The research data were obtained by using a structured interview form. The obtained research data were analyzed descriptively. At the end of the study, it is determined that the participants generally used Zazaki with their immediate surroundings (mother, father, siblings, grandparents), on the other hand they generally used Turkish in their conversations with social surroundings (colleagues, other friends, neighbors and relatives). Also it is found that the participants used minimal Zazaki language while doing certain activities

Key Words: Bilingualism, Zazaki, Turkish, Language use, Language choice.

1.Giriş

Çok uluslu yapısından dolayı Türkiye’de iki dillilik yaygın olarak karşımıza çıkan bir kavramdır, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde anadili Zazaca olan, okul çağından itibaren Türkçe öğrenmeye başlayan çok sayıda iki dilli birey bulunmaktadır. İki dilliliği tanımlamak dili tanımlamak kadar zordur, çünkü iki dilliliğin tanımı dilbilimciden dilbilimciye farklılık göstermektedir. Kimi dil bilimciler her iki dilde anlamlı ifadeler ortaya koyma noktasında iki dilliliğin başladığını vurgularken, kimileri her iki dile de aynı düzeyde hâkim olmakla iki dilli olunabileceğini savunmaktadır. Aksan (1988:26) iki dilliliği, insanın çeşitli sebeplerle ve değişik şartlar altında birden fazla dil edinmesi, o dili kullanması veya ikinci bir dili ana diline yakın düzeyde öğrenmesi olarak tanımlamaktadır. Türkçe Sözlükte (2005:947) de iki dillilik; *iki ayrı dile sahip olma veya iki ayrı dili okuyup yazma gücünde ve becerisinde olma ve iki dilin bir arada konuşulduğu bölge veya ülke* şeklinde açıklanmaktadır.

Çelik (2007:435) iki dilliliğin tanımının ve tasvirinin bir dilbilimciden diğerine değişiklik gösterdiğini; çünkü dünya nüfusunun üçte ikisinin iki dilli olduğunu ve bu nüfusun ne tür iki dilliliğe sahip olduğunu tam anlamıyla belirlemenin neredeyse olanaksız olduğunu belirtir. Nitekim Bazı dilbilimciler iki dilliliği tanımlarken her iki dilin de iyi bir şekilde kullanılabilmesi gerektiğini vurgularken, diğer taraftan bazı dilbilimciler de ikinci dilde anlamlı ifadeler ortaya koyabilmek noktasında iki dilliliğin başladığını belirtir (Cengiz, 2006:29).

Bazı durumlarda iki dilliliği tanımlamak oldukça zordur; çünkü günümüzde çoğu insan iş, seyahat, eğitim gibi sebeplerden ötürü başka bir dilde belli başlı bazı kavramları öğrenmektedir. Dilbilimciler bu durumu “semi-bilingualism” yani “yarı-iki dillilik” ya da “pasif” veya “istekli” iki dillilik diye tanımlamaktadır. Rolffs (2009:3) iki dilliliği maddeler halinde şöyle açıklamaktadır:

- *İki dili ve iki kültürü bilmek ve anlamaktır,*
- *Bir dili diğerine nazaran daha iyi veya daha zayıf olmasıdır,*
- *İki dili bir arada kullanmaktır,*
- *İki dilde düşünmek ve hissetmektir,*
- *Her iki dilin el kol hareketleriyle, iki dilin vurgu özelliğiyle konuşmaktır,*
- *Çocukların becerisini veya zekâsını zorlamak değildir, tam tersi geliştirmek,*
- *Anadiline sahip çıkmak,*
- *Zengin bir potansiyele ve kaynağa sahip olmak demektir.*

1.1. İki Dillilik Çeşitleri

İki dillilik genel olarak toplumsal ve bireysel olmak üzere ikiye ayrılabilir. Bazı dilbilimciler toplumsal iki dilliliği doğal iki dillilik, bireysel iki dilliliği de okul iki dilliliği diye tanımlamaktadır. Toplumsal iki dillilik, adından da anlaşılacağı üzere, herhangi bir öğretim süreci olmaksızın kendiliğinden yani doğal olarak edinim sürecine vurgu yapar (Cengiz, 2006:29). Türkiye'deki Zazaca-Türkçeyi kullanan iki dilli bireylerin neredeyse tamamı toplumsal iki dillidirler; çünkü 2013-2014 eğitim öğretim yılına kadar Zazaca eğitim öğretim programlarında zorunlu veya seçmeli ders olarak yer almamaktaydı.

Öte yandan bireysel iki dillilik ise bireyin kendi isteğiyle başka bir dili bir öğretim süreci içerisinde öğrenmesidir. Okul iki dilliliği, (bireysel iki dillilik) yabancı bir dili resmi eğitim yolu ile öğrenmenin bir sonucudur ve aslında doğal bir iletişim aracı olmasının tersine o dili öğrenen kişinin başka şansı olmadığını göstermektedir (Skutnabb-kangas, 1981:95). Rolffs (2009:3) dünyada 195 devletin ve yaklaşık 6000'in üzerinde dilin olduğunu hesapladığımızda toplumsal iki dilliliğin çok daha yaygın bir olgu olduğunu belirtmektedir.

İki dilliliğin tiplerinden bahsederken Çelik (2007:437) ikinci dilin öğrenilme zamanını temel alan bir sınıflandırmadan söz eder ve Harley'nin (2001:132) iki dilliliği üç kategoride ele aldığına değinir. Bunlar;

- *Eşzamanlı (Birleşik) iki dillilik:* Birinci ve ikinci dil aynı anda öğrenilir.
- *Erken ardışık (Sıralı) iki dillilik:* Çocukluk döneminde ilk olarak birinci dil öğrenilir daha sonra ikinci dil öğrenilir.
- *Geç ardışık (Bağımlı) iki dillilik:* İkinci dil gençlik döneminde veya daha sonra öğrenilir.

Türkiye'de Zazaca-Türkçe iki dilli bireyler daha çok eşzamanlı (birleşik) ve erken ardışık (sıralı) iki dillidirler. Şehir merkezinde yaşayan iki dilliler ana dilleri olan Zazacayı ve ikinci dilleri olan Türkçeyi eşzamanlı öğrenirler. Evde

birey kendi ana dilini kullanırken dışarıda sosyal ilişkilerinde daha yaygın olarak kullanılan Türkçeyi tercih eder. Diğer taraftan kırsal bölgelerdeki iki dilli bireyler daha çok erken ardışık iki dillidirler. Bu bireyler okul çağına kadar hem evde hem dışarıda kendi ana dillerini kullanırlar ve okul çağından itibaren resmi dili öğrenmeye başlarlar. Kırsal bölgede yetişen bu iki dilli bireyler tek dillilere ve eşzamanlı iki dillilere göre okula daha geç adapte olmaktadır ve bu da onların okul başarılarını olumsuz etkilemektedir. Bu durum bir süre sonra ailelerin çocuklarının okul başarılarını etkilememek için onlarla resmi dilde iletişime girmelerine yol açmaktadır.

1.2. İki Dilliliğin Avantajları

İki dillilik ne fakirler için ağır bir yük ne de zenginler için bir lükstür. İki dillilik, her iki dili de konuşan için büyük bir kazançtır. Bununla birlikte, iki dillilik tüm alanlarda olduğu gibi gözlenmeli ve gerektiğinde tamir edilmelidir (Fishman, 1991:85). İki dilli insanlar için hayatın geniş alanlarına bakarken kullanabilecekleri birbirinden apayrı iki bakış açısı bulunmaktadır (Crystal, 2005:38). İki dilliliğin çocukların zihinsel becerileri üzerinde olumlu etkilere sahip olduğu birçok bilimsel araştırmayla kanıtlanmıştır. Nitekim bu araştırmalar; iki dilli bireylerin tek dilli olanlara oranla; dili daha yoğun olarak analiz edebildiklerini, 3-4 yıl daha erken kelimelerinin anlamlarını seslerinden ayırt edebildiklerini, çelişen yapıları bulmada ve anlamlandırmada daha başarılı olduklarını ve varsayımları ortaya koymada daha yetkin olduklarını ortaya koymuştur (Cengiz, 2006:29). Ayrıca bu çalışmalarda iki dilli bireylerin sosyal ilişkilerde de tek dillilere oranla daha başarılı oldukları saptanmıştır.

1.3. İki Dilliliğin Dezavantajları

İki dilliliğin avantajlarının yanı sıra dezavantajlarının da olduğu bir gerçektir. Fakat iki dilliliğin dezavantajları genelde sosyal ve kültürel olarak ele alınmaktadır. Hâkim olan dil (dominant language) toplumun genel olarak büyük bir çoğunluğu tarafından öğrenilip kullanılırken azınlık dili (minority language) sadece o toplum içerisinde yer alan azınlıklar tarafından öğrenilir ve kullanılır. Toplum içerisinde ve günlük sosyal yaşam alanı içerisinde kullanılan hâkim dil diğer dile göre daha prestijli bir dil olma avantajını da kazanmaktadır (Grosjean, 1982:123). Bu durum daha önceden bahsettiğimiz ailelerin ana dile karşı geliştirdikleri olumsuz tutumun sebebidir. Akranlarına oranla okul başarısı düşük olan Zazaca-Türkçeyi kullanan iki dilli bireylerin bu başarısızlıklarını tamamen iki dilli oluşlarına bağlamak olanaksızdır. Başarısızlığın birçok sebebi vardır ve resmi dile akranlarıyla eşit şekilde hâkim olamamak da bu sebeplerden biri olabilir. Fakat ailelerin sorunun yalnızca ana dilden kaynaklandığına dair inançları, çocuklarıyla azami düzeyde resmi dilde iletişim kurma çabası

içerisine girmelerine yol açmaktadır ve bunun neticesinde bir süre sonra çocuklar ana dillerini kullanmayı gereksiz görmekteirler.

1.4.Dil Tercihi

Dil tercihi, bireyin iletişimde bulunduğu kişilere, konuya ve içerisinde bulunduğu ortama göre farklılık göstermektedir. İki dilli bireyler farklı durumlarda farklı diller kullanabilir, örneğin iki dilli bir kişi evde ailesiyle bir dil, dışarıda arkadaşlarıyla farklı bir dil kullanabilir. Birden fazla dilin konuşulduğu toplumlarda dil tercihleri farklı şekillerde gerçekleşmektedir. Her birey, kendi yaşantıları, edinimleri, izlenimleri, okuduğu kitaplar, seyrettiği filmler, çevresindeki insanlar, okul ve iş yaşantısı doğrultusunda tüm bunları yansıttığı kendine ait bir dil dağarcığına sahiptir (Cengiz, 2006:78). Bu dil dağarcığı bireylerin dil seçimini en fazla etkileyen faktörlerin başında gelmektedir.

Dil tercihinde cinsiyet ve yaşın da etkisi bulunmaktadır. Çoğu birey aile ortamında dili öğrenir ve bu bireylerin dil dağarcıkları içerisinde buldukları grubun dil kullanımına göre şekillenir. İki dilli bir birey akranlarıyla iletişimde, annesi veya babasıyla olan iletişimde kullandığı dilden farklı bir dil kullanır. Diğer taraftan dil tercihinde cinsiyet de önemli bir rol oynar. Tek dilli kişilerde bayanlar ve erkekler arasında kelime seçimi bağlamında farklılıklar görülmektedir. İki dilli bayan ve erkeklerde ise kelime seçimindeki farklılıklara ek olarak dil seçimlerinde de farklılıklar görülmektedir.

2.Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Bu çalışma Zazaca-Türkçe iki dilli akademisyenlerin belirli durumlarda ve belirli kişiler ile kurdukları iletişimde hangi dili ne sıklıkla tercih ettiklerini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda görüşmenin ilk bölümünde bu kişilere anne, baba, kardeşler, iş arkadaşları, diğer arkadaşlar, komşular, akrabalar ve büyük anne ve büyük babalarıyla olan iletişimlerinde hangi dili ne sıklıkla kullandıklarına dair sorular sorularak dil tercihleri belirlenmeye çalışıldı.

İkinci bölümde ise yukarıda isimleri geçen kişilerin görüşme yapılan kişilerle olan iletişimlerinde hangi dili tercih ettikleri belirlenmeye çalışıldı.

Üçüncü ve son bölümde ise görüşme yapılan kişilere TV/video izlerken, gazete/dergi okurken, radyo dinlerken, alışveriş yaparken, kitap okurken, spor yaparken hangi dili tercih ettiklerine dair sorular soruldu.

3.Bulgular

3.1 İlk Bölüm

Yukarıda da belirtildiği gibi ilk bölümde Zazaca-Türkçeyi kullanan iki dilli bireylerin yakın çevrelerindeki kişilerle olan iletişimlerinde hangi dili ne sıklıkla kullandıkları belirlenmeye çalışıldı. Bu amaçla görüşülen kişilere baba, anne,

kardeşler, iş arkadaşları, diğer arkadaşlar, komşular, akrabalar ve büyük anne ve büyük babalarıyla olan iletişimde hangi dili ne sıklıkla tercih ettikleri soruldu. Bu kişilerin tercihleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 1: Katılımcıların Çevrelerindeki Kişilerle İletişimlerdeki Dil Tercihleri (%)

	Baba	Anne	Kardeşler	İş arkadaşları	Diğer arkadaşlar	Komşular	Akrabalar	Dedeler ve Nineler
Her zaman Zazaca	30	50	5	-	-	-	-	65
Çoğu zaman Zazaca	15	10	20	-	-	-	15	15
Hem Türkçe hem Zazaca	35	20	25	10	35	45	70	15
Daha çok Türkçe	5	5	25	55	45	45	10	-
Her zaman Türkçe	15	15	25	35	20	10	15	5

İlk bölümdeki sonuçlara göre katılımcıların çoğu, yakın çevreleri (anne, baba ve kardeşler) ile iletişime geçerken daha çok Zazacayı tercih ederken, diğer taraftan iş arkadaşları, diğer arkadaşlar ve komşularla olan iletişimlerinde de daha çok Türkçeyi tercih ettikleri tespit edilmiştir. Akrabalarıyla iletişime geçerken hem Türkçe hem Zazacayı tercih eden katılımcıların çoğu, büyük anne ve büyük babalarıyla her zaman Zazaca konuştuklarını belirtmişlerdir.

3.2 İkinci Bölüm

İkinci bölümde Zazaca-Türkçeyi kullanan iki dilli bireylere yakın çevrelerindeki kişilerin kendileriyle iletişime geçerken hangi dili ne sıklıkla kullandıkları ile ilgili sorular soruldu. Bu amaçla görüşülen kişilere baba, anne, kardeşler, iş arkadaşları, diğer arkadaşlar, komşular, akrabalar ve büyük anne ve büyük babalarının kendileriyle olan iletişimde hangi dili ne sıklıkla tercih ettikleri soruldu. Görüşmenin sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 2. Çevrelerindeki Kişilerin Katılımcılarla İletişimlerdeki Dil Tercihleri (%)

	Baba	Anne	Kar- deşler	İş arka- daşları	Diğer ar- kadaşlar	Kom- şular	Akraba- lar	Dedeler ve Nineler
Her zaman Zazaca	35	55	5	-	-	-	5	75
Çoğu zaman Zazaca	15	10	10	-	-	-	5	10
Hem Türkçe hem Zazaca	30	15	25	15	35	45	70	10
Daha çok Türkçe	5	5	40	45	35	35	10	-
Her zaman Türkçe	15	15	20	40	30	20	10	5

Katılımcılara çevredeki kişilerin kendileriyle olan iletişimlerde tercih ettikleri dil ile ilgili sorular sorulduğunda ilk bölüme benzer sonuçlar bu bölümde de elde edilmiştir. Yakın çevre (anne, baba ve kardeşler) katılımcılarla olan iletişimde genellikle Zazacayı tercih ederken, uzak çevre (iş arkadaşları, diğer arkadaşlar ve komşular) daha çok Türkçeyi tercih etmektedir. Akrabalar hem Türkçe hem Zazacayı tercih ederken, büyük anne ve büyük babaların çoğu her zaman Zazacayı tercih etmişlerdir.

3.3 Üçüncü Bölüm

Üçüncü ve son bölümde ise görüşme yapılan kişilere TV/video izlerken, gazete/dergi okurken, radyo dinlerken, alışveriş yaparken, kitap okurken ve spor yaparken hangi dili ne sıklıkla tercih ettiklerine dair sorular soruldu.

Tablo 3: Katılımcıların Çeşitli Aktivitelerdeki Dil Tercihleri (%)

	TV/Video/ Dvd İzlerken	Gazate/ Dergi Okurken	Müzik Dinlerken	Alışveriş Yaparken	Kitap Okurken	Spor Yaparken
Her zaman Zazaca	-	-	-	-	-	-
Çoğu zaman Zazaca	-	-	-	-	-	-
Hem Türkçe hem Zazaca	15	20	40	25	20	20
Daha çok Türkçe	35	20	35	40	15	30
Her zaman Türkçe	50	60	25	35	65	50

Tablodan da görüleceği üzere her zaman Zazaca veya çoğu zaman Zazaca yukardaki aktivitelerin hiçbirinde katılımcılar tarafından kullanılmamaktadır. Özellikle kitap okurken her zaman Türkçeyi tercih eden katılımcılar, müzik dinlerken genellikle Türkçeyi ve Zazacayı birlikte tercih etmişlerdir. Katılımcılar TV/Video/Dvd izlerken, spor yaparken, gazete/dergi okurken ve alışveriş yaparken genellikle Türkçeyi tercih ettiklerini belirtmişlerdir.

4. Sonuç ve Yorumlar

Bu çalışmanın amacı Zazaca-Türkçeyi kullanan iki dilli akademisyenlerin dil kullanımlarını ve tercihlerini belirlemek ve bu amaç doğrultusunda 20 akademisyen ile yapılan görüşmelerin sonuçlarını değerlendirmektir. Bulgular kısmında görüldüğü üzere katılımcıların çoğu ana dillerini (Zazaca) daha çok aile içerisinde ve büyük anne ve büyük babalarıyla olan iletişimlerinde kullanmaktadırlar. Hâkim olan dili (Türkçe) ise daha çok 'uzak çevre' diye tanımladığımız aileden olmayan gündelik hayatta sıkça iletişime geçtikleri kişiler ile olan iletişimlerinde ve bazı aktiviteler yaparken tercih etmektedirler. Daha çok aile

içerisinde kullanıldığı için anadilin yaşam alanı hâkim olan dile oranla daha kısıtlıdır.

İdeal bir iki dilli bireyden beklenen her iki dili hem yakın çevre hem de uzak çevre ve ayrıca aktiviteler esnasında eşit şekilde kullanmaktır. Fakat bu araştırmamızın sonuçlarında görüldüğü üzere katılımcılar Zazacayı kendilerinden büyük olan aile fertleri (baba, anne, dede, nine vb.) ile konuşurken ve kendilerinden küçük olan (çocuk, kardeş gibi) aile bireyleriyle konuşurken daha çok Türkçeyi tercih etmektedirler. Bu durum Zazacanın yeni nesle aktarılamamasının en önemli sebeplerinden birisidir. Katılımcıların aktivitelerinin çoğunda Zazacayı tercih etmedikleri tespit edilmiştir.

Müzik dinleme hariç; kitap okuma, spor yapma, TV izleme gibi aktiviteler esnasında Türkçeyi tercih etmektedirler. Bu durum da katılımcıların anadilde okuma ve yazma becerilerinin gelişmemesine yol açmaktadır. Sonuç olarak bu çalışma 25-40 yaş arası Zazaca-Türkçeyi kullanan iki dilli akademisyenlerin dil tercihlerinin genellikle hâkim dil olan Türkçe olduğunu ve anadilleri olan Zazacayı sadece belirli kişilerle olan iletişimlerde kullandıklarını belirlemiştir.

Kaynaklar

- Aksan, Doğan (1998) *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Ankara: TDK Yayınları
- Cengiz, Koray (2006) *Dil-Kültür İlişkisi Açısından Hatay'da İki Dillilik*, Yüksek Lisans Tezi.
- Crstal, David (2005) *Dillerin Katli, Bir Dilin Ölümü Bir Milletın Ölümüdür*. İstanbul
- Çelik, Mehmet (2007) *Linguistics for Students of English Book II*, Ankara:EDM.
- Fishman, Joshua (1991) *Bilingual Education*. Amsterdam & Philadelphia.
- Grosjean, François. (1982). *Life with Two Languages: An Introduction to Bilingualism*. Cambridge
- Rollfs, Songül (2009) *Yine İki Dillilik Üzerine*, Die Gaste
- Skutnabb, Töve ve Kangas ve Liberförlag (1981), *Bilingualism Or Not, England: Multilingual Matters* 7.
- Türkçe Sözlük, 10. Baskı, TDK Yay., Ankara 2005.